

УДК 347.948

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-4

В.М. ШКАБАРО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-7105-6170*

А.В. БІЛА,

*викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-8271-8539*

В.В. ВОРОНІН,

*викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-2918-2085*

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей призначення почеркознавчої експертизи у цивільному процесі на підставі аналізу судової практики. У науковій роботі охарактеризовано процесуальний порядок призначення почеркознавчої експертизи у цивільному процесі. Визначено роль почеркознавчої експертизи у встановленні істини по справі. Авторами зазначено, що аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що здебільшого суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі. Зауважено, що висновок експерта, як і будь-який інший доказ, може виявитися сумнівним або навіть неправильним з різних причин, зокрема, експертів можуть бути представлені невірні початкові дані або недійсні об'єкти. Зосереджено увагу на ролі судді у процесі підготовки до проведення експертизи, зокрема, збору матеріалів для експертного дослідження, проаналізовано судову практику щодо розгляду справ, в яких була призначена та оцінена судом почеркознавча експертиза, в тому числі, рішень судів у цивільних справах, ухвал про призначення експертизи, постанов апеляційних судів, а також Верховного суду та Європейського суду з прав людини. За результатами проведеного аналізу судової практики автори зробили висновки, у т.ч.: 1) висновок експерта є доказом в цивільному процесі; 2) суд має надати обґрунтоване мотивування відхилення висновку експерта у разі ненадання його оцінки, адже недостатньо в рішенні лише вказати на певні сумніви у достовірності чи правильності висновку експертизи, не зазначивши при цьому обґрунтованих підстав для таких сумнівів; 3) суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі, проте існують виключення; 4) в ухвалі суду про призначення експертизи обов'язково мають бути зазначені питання, які ставляться експерту для дослідження; 5) сторона у справі має право заперечити проти проведення почеркознавчої експертизи; 6) існують випадки неможливості проведення почеркознавчої експертизи на етапі її проведення через неоплату послуги експертів; 7) найбільш поширеними цивільними справами, в межах розгляду яких оцінюється висновок експерта як засіб доказування, є справи про визнання заповіту недійсним, стягнення грошових коштів за договором позики та розпискою, визнання договорів оренди землі недійсними тощо.

Ключові слова: судова практика, засоби доказування, судова експертиза, почеркознавча експертиза, експерт, цивільний процес.

Постановка проблеми. Почеркознавча експертиза є важливим засобом доказування у цивільному процесі. Її роль у встановленні істини по справі важко переоцінити, адже почеркознавче дослідження є ефективним механізмом доведення обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень. Актуальним напрямком дослідження є аналіз судової практики щодо розгляду справ, у яких призначалась почеркознавча експертиза з метою з'ясування механізму правозастосування під час призначення експертизи, оцінки та врахування її результатів судом, а також, доказової сили такої експертизи в цілому.

Стан дослідження. У правовій доктрині не приділено достатньої уваги науковому дослідженню особливостей проведення почеркознавчої експертизи та використання її як засобу доказування при розгляді цивільних справ. Почеркознавча експертиза була предметом наукових досліджень вчених-правників, серед яких І.М. Гоменюк, С.Г. Качурін, З.С. Меленевська, М.В. Семеніхін та інші, проте ці дослідження були спрямовані головним чином на застосування почеркознавчої експертизи як засобу доказування у кримінальному процесі.

Метою статті є дослідження особливостей призначення почеркознавчої експертизи у цивільному процесі на підставі аналізу судової практики.

Виклад основного матеріалу. Методика почеркознавчого дослідження активно використовується у цивільному процесі при розгляді судами цивільних справ. За положеннями статті 103 Цивільного процесуального кодексу України при вирішенні цивільно-правового спору у суді за заявою осіб, що беруть участь у справі, судом може бути призначена експертиза [1]. У такій заяві сторони, треті особи, представники викладають питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, остаточно визначається судом.

За загальним встановленим у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) правилом судова експертиза призначається за бажанням осіб, які беруть участь у справі. Проте, законодавством передбачено випадки, коли її призначення є обов'язковим, а саме у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами або у разі заявлення клопотання про її призначення хоча б однією стороною у справах про встановлення характеру та ступеню ушкодження здоров'я, психічного стану особи, віку особи, якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

З аналізу статей 76, 102-113 ЦПК України та положень Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.1997 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [2] випливає, що висновок експерта є доказом в цивільному процесі. Варто акцентувати увагу на тому, що висновок експерта, не зважаючи на його науково обґрунтовану точність, застосування спеціальних знань під час проведення дослідження, не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, він підлягає перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності.

Безперечно, суд має надати обґрунтоване мотивування відхилення висновку експерта, адже недостатньо в рішенні лише вказати на певні сумніви у достовірності чи правильності висновку експертизи, не зазначивши при цьому обґрунтованих підстав для таких сумнівів.

В той же час, Європейський Суд з прав людини в рішенні у справі «Проніна проти України» від 18.07.2006 р. зазначив, що «п.1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди давати обґрунтування своїх рішень, але це не може прийматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент» [3]. При цьому, говорячи про призначення експертизи у цивільному процесі доцільно зауважити, що Європейський Суд з прав людини акцентує увагу на застосуванні в окремих випадках права на експертне дослідження як інструмента затягування розгляду справ внаслідок призначення великої кількості експертиз. Про це йдеться у рішенні ЄСПЛ у справі «GÓRA v. POLAND (2004)», в якому зазначено, що призначення чотирьох експертиз мало наслідком необґрунтоване

затягування розгляду, навіть незважаючи на рівень складності справи [4].

Аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що здебільшого суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі.

Так, наприклад, ухвалою Малиновського районного суду міста Одеси від 01.11.2018 р. у справі № 521/5223/16-ц про визнання заповіту недійсним призначено судову почеркознавчу експертизу з вирішення питання чи належить особі підпис у заповіті [5]. Висновком Київської незалежної судово-експертної установи встановлено, що підписи від імені особи (спадкодавця по справі) в двох примірниках заповіту виконані різними особами; підписи від імені спадкодавця у заповіті виконані не ним, а іншою особою з наслідуванням справжнього підпису. Врешті-решт суд взяв до уваги висновок почеркознавчої експертизи та задовольнив позовні вимоги позивача про визнання заповіту недійсним. При цьому, на нашу думку, варто відмітити, що висновок експерта не був єдиним доказом у даній справі, який досліджував та брав до уваги суд. Так, результати почеркознавчого дослідження оцінені судом у сукупності з іншими засобами доказування та поясненнями сторін. Зокрема, суд взяв до уваги, в першу чергу, визнання позову відповідачем, а також, факт психологічного тиску на спадкодавця при складанні та підписанні заповіту, підтвердженого поясненнями відповідача.

Вважаємо за доцільне наголосити на тому, що існують виключення з даного правила і у практиці судів наявні випадки, коли почеркознавче дослідження не відіграло роль доказу і не було оцінене судом поряд з іншими засобами доказування.

У Постанові Київського апеляційного суду від 01 листопада 2018 року у справі № 755/926/16-ц за позовом про визнання заповіту недійсним зазначено, що висновок експертів за результатами проведення судово-почеркознавчої експертизи повинен носити категоричний характер, а ймовірність доказу, на яку послався експерт, не може бути прийнятий судом та покладений в основу рішення суду, оскільки викликає сумнів у його достовірності [6]. Вказане судове рішення було оскаржене в касаційному порядку. Касаційну скаргу було залишено без задоволення Постановою Верховного Суду України від 07 жовтня 2019 року [7].

При цьому Верховний Суд зазначив, що аргумент касаційної скарги про те, що факт підписання заповіту особою судово-почеркознавча експертиза не підтвердила є необґрунтованим. У частині першій та другій статті 89 ЦПК України передбачено, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздальгідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суди на виконання вимог ЦПК України надано належну оцінку висновку експертів за результатами проведення судово-почеркознавчої та судово-технічної експертизи документів, який не є категоричним.

У свою чергу, Європейський суд з прав людини вказав, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення (SERYAVIN AND OTHERS v. UKRAINE, № 4909/04, § 58, ЄСПЛ, від 10 лютого 2010 року) [7].

Варто зауважити, що висновок експерта, як і будь-який інший доказ, може виявитися сумнівним або навіть неправильним з різних причин. Так, експертові можуть бути представлені невірні початкові дані або недійсні об'єкти.

Коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи, призначається повторна експертиза. Її проведення може бути доручено

тільки іншому експертові [8].

Як зауважують І.М. Гуменюк та С.Й. Гонгало, вирішення експертом-почеркознавцем поставлених завдань у повному обсязі, а також повнота і обґрунтованість його висновків багато в чому залежать від наявності експериментальних, вільних та умовно-вільних зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця. Обсяг зразків має забезпечувати можливість повного та всебічного порівняння всіх ознак у досліджуваному об'єкті з наданим порівняльним матеріалом. Від правильного встановлення та ретельного вивчення ознак почерку та підписів залежить їх подальша оцінка та внесення до ідентифікаційної сукупності, яка є основою висновку експерта. Якісними є порівняльні зразки, які можна зіставити з досліджуваними зразками (підписами, рукописами) за часом виконання (вони мають належати до того самого періоду часу, що і досліджувані, або бути виконані з незначним розривом у часі), за видом документа, мовою та змістом, матеріалами письма та, якщо це можливо, за тих самих умов виконання. Але на практиці зазначені норми та вимоги до порівняльного матеріалу грубо порушують, а в окремих випадках взагалі не виконують. До обов'язкових вимог щодо якості зразків для порівняння належить також безсумнівність походження зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця – головна визначальна їх ознака (адже вільні зразки почерку та підписів слід пред'являти тій особі, від імені якої вони зазначені). Ретельна перевірка дійсності вільних зразків зумовлена тим, що помилка, яка допущена під час їх підбору, може призвести до помилкових висновків. У чинному цивільному процесуальному законодавстві немає норм, які передбачають порядок одержання зразків для експертного дослідження [9, с. 124, 125].

Згідно з ч. 1 ст. 107 ЦПК України матеріали, необхідні для проведення експертизи, експерту надає суд, якщо експертиза призначена судом, або учасник справи, якщо експертиза проводиться за його замовленням. При призначенні експертизи суд з урахуванням думки учасників справи визначає, які саме матеріали необхідні для проведення експертизи. Суд може також заслухати призначених судом експертів з цього питання. Копії матеріалів, що надаються експерту, можуть залишатися у матеріалах справи [1].

З огляду на це судді під час підготовки матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи керуються загальними вказівками щодо обов'язку доказування та надання доказів, а саме стосовно того, що сторони процесу самостійно відбирають і надають ті зразки, які вважають потрібними. Ми погоджуємося із твердженням науковців, які зазначають, що судді практично не тільки не контролюють процес підготовки порівняльного матеріалу, а здебільшого самоусуваються від нього. У такому випадку сторона позивача або сторона відповідача з певних міркувань буде намагатися надати «неправдоподібні» зразки почерку та підписів, особливо коли заздалегідь знає про те, які підписи є в досліджуваних документах. Найчастіше надають підписи, виконані у незвичних умовах, у дещо спрощеному вигляді, зі значною варіаційністю або взагалі зразки, виконані не тією особою, від імені якої вони зазначені [9, с. 125]. Тому, положенням ЦПК України дійсно доцільно доповнити правовою нормою, яка б регламентувала детальну процедуру отримання зразків для експертизи.

На наше переконання, для більш глибокого дослідження особливостей почеркознавчої експертизи доцільно звернутися до аналізу судової практики. Так, для прикладу, проаналізуємо ухвалу Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 569/16177/20 [10], якою було задоволено клопотання позивача про призначення експертизи. Предметом позову у вказаній справі є визнання заповіту недійсним. Позивач просив суд поставити на вирішення експерта наступні питання: чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у оригіналі заповіту; чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у оригіналі заповіту однією особою; чи виконано підпис від імені певної особи у документі у оригіналі заповіту такої особи відповідною особою.

Цікаво, що відповідач заперечував проти призначення експертизи. Проте суд, враховуючи положеннями ЦПК України, зазначив, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій. Реалізація принципу змагальності сторін в цивільному процесі та доведення перед судом обґрунтованості своїх вимог

є конституційною гарантією, передбаченою у статті 129 Основного Закону України. Справедливість судового розгляду повинна знаходити свою реалізацію, у тому числі, у здійсненні судом правосуддя без формального підходу до розгляду кожної конкретної справи. Дотримання принципу справедливості судового розгляду є надзвичайно важливим під час розгляду судових справ, оскільки його реалізація слугує гарантією того, що сторона, незалежно від рівня її фахової підготовки та розуміння певних вимог цивільного судочинства, матиме можливість забезпечити захист своїх інтересів. Суд вважає, що для забезпечення сторонам рівних можливостей щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості, клопотання позивача про призначення почеркознавчої експертизи слід задовольнити. Окрім того, наведені обставини мають значення для справи, стосуються предмета і підстав спору та потребують спеціальних знань, тому у справі слід задовольнити клопотання позивача про призначення почеркознавчої експертизи. Питання, які поставлені на вирішення експертів, має доказове значення у даній справі і потребує спеціальних знань [10].

Натомість, ухвалою Миколаївського районного суду Львівської області у справі № 447/3199/20 від 19.04.2021 року [11] за позовом про визнання договору довічного утримання недійсним, судом було відмовлено у призначенні почеркознавчої експертизи на тій підставі, що сторона, яка заявила клопотання про призначення експертизи (позивач) у підготовчому судовому засіданні, зазначила про відсутність у неї коштів для оплати за проведення експертизи. Тому, суд посилаючись на положення ЦПК України, а також, статтю 7 Закону України «Про судову експертизу», абз. 2 п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» №8 від 30 травня 1997 року, п. 45 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» № 10 від 17 жовтня 2014 року відмовив у призначенні експертизи.

У судовій практиці поширені випадки, коли суди приймають рішення про призначення почеркознавчої експертизи, проте експертні установи вже на етапі проведення експертизи відмовляють у дослідженні на тій підставі, що сторони не оплачують послуги експертів, що унеможливує проведення експертизи. Так, саме на таких обставинах не було проведено експертизу у справі № 203/4698/16-ц [12].

Найбільш поширеними цивільними справами, в межах розгляду яких оцінюється висновок експерта як засіб доказування, є справи про визнання заповіту недійсним, стягнення грошових коштів за договором позики та розпискою, визнання договорів оренди землі недійсними тощо.

Так, при розгляді справи № 521/3113/18 за позовом про стягнення боргу за договором позики, Малиновський районний суд м. Одеси у своєму рішенні від 12 квітня 2021 року взяв до уваги та оцінив як доказ висновок почеркознавчої експертизи, що стало одним із вирішальних аргументів прийняття рішення на користь позивача. Доводи відповідача про те, що він гроші не отримував та договір позики не підписував були відхилені судом, оскільки спростувалися висновком судової почеркознавчої експертизи, яким встановлено, що рукописний текст розписки виконаний відповідачем, а вказана розписка містить посилання на договір процентної позики [13].

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу судової практики щодо призначення почеркознавчої експертизи, можна зробити наступні висновки:

1. Висновок експерта є доказом в цивільному процесі, проте, не зважаючи на його науково обґрунтовану точність, застосування спеціальних знань під час проведення дослідження, не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, він підлягає перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності.

2. Якщо суд не оцінює висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи чи не бере його до уваги про дослідженні доказів та не вважає засобом доказування, він має надати обґрунтоване мотивування відхилення висновку експерта, адже недостатньо в рішенні лише вказати на певні сумніви у достовірності чи правильності висновку експертизи, не

зазначивши при цьому обґрунтованих підстав для таких сумнівів.

3. Здебільшого суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі. Існують виключення з даного правила і у практиці судів наявні випадки, коли почеркознавче дослідження не відіграло роль доказу і не було оцінене судом поряд з іншими засобами доказування.

4. В ухвалі суду про призначення експертизи обов'язково мають бути зазначені питання, які ставляться експерту для дослідження. При цьому, визначення цих питань має бути обґрунтоване з посиланням на відповідні обставини, які можуть бути підтверджені чи спростовані вирішенням цих питань.

5. Одна із сторін у справі може заперечити проти проведення почеркознавчої експертизи, проте суди можуть призначити таку експертизу, враховуючи той факт, що кожна сторона має право довести обставини, на які вона посилається, а тому позбавляти такого права сторону по справі суд не може.

6. У судовій практиці є поширеними випадки, коли суди приймають рішення про призначення почеркознавчої експертизи, проте експертні установи вже на етапі проведення експертизи відмовляють у дослідженні на тій підставі, що сторони не оплачують послуги експертів, що унеможлиблює проведення експертизи.

7. Найбільш поширеними цивільними справами, в межах розгляду яких оцінюється висновок експерта як засіб доказування, є справи про визнання заповіту недійсним, стягнення грошових коштів за договором позики та розпискою, визнання договорів оренди землі недійсними тощо.

Список використаної літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Дата звернення 20.10.2022).
2. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (Дата звернення 20.10.2022).
3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Проніна проти України» від 18.07.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text (Дата звернення 20.10.2022).
4. Зозуля Н. Висновок експерта та інструменти його оскарження. *Українське право*. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/> (Дата звернення 20.10.2022).
5. Рішення Малиновського районного суду міста Одеси у справі 521/5223/16-ц від 17 вересня 2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91709164> (Дата звернення 20.10.2022).
6. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 755/926/16-ц від 01 листопада 2018 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77620727> (Дата звернення 20.10.2022).
7. Постанова Верховного Суду України у справі № 755/926/16-ц від 07 жовтня 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814316> (Дата звернення 20.10.2022).
8. Призначення та проведення експертизи у цивільному судочинстві. Протокол. Юридичний інтернет-ресурс: веб-сайт. URL: https://protocol.ua/ru/priznachennya_ta_provedennya_ekspertizi_u_tsivilnomu_sudochinstvi/ (Дата звернення 20.10.2022).
9. Гоменюк І.М., Гонгало С.Й. Зразки для судової почеркознавчої експертизи: проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішення. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 122-125.
10. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 569/16177/20 від 05 січня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94026245> (Дата звернення 20.10.2022).

11. Рішення Миколаївського районного суду Львівської області у справі № 447/3199/20 від 19 квітня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96422178> (Дата звернення 20.10.2022).

12. Рішення Кіровського районного суду міста Дніпропетровська у справі № 203/4698/16-ц від 25 листопада 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85911955> (Дата звернення 20.10.2022).

13. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 521/3113/18 від 12 квітня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96561050> (Дата звернення 20.10.2022).

APPOINTMENT OF HANDWRITING EXAMINATION: ANALYSIS OF COURT PRACTICE

Veronika N. Shkabarо, PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: vshkabarо@duan.edu.ua

Alona V. Bila, Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: bila.a@duan.edu.ua

Vladislav V. Voronin, Lecturer of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: v.voronin@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-4

Key words: *judicial practice, means of proof, forensic examination, handwriting examination, expert, civil process.*

The article is devoted to the study of the peculiarities of the appointment of handwriting examination in civil proceedings based on the analysis of court practice. The scientific work describes the procedure for appointing handwriting expertise in civil proceedings. The role of handwriting examination in establishing the truth in the case is determined. The authors indicate that the analysis of court practice gives grounds for asserting that, for the most part, courts take into account the expert's decision based on the results of the handwriting examination as a means of proof and consider it a valid piece of evidence in the case. It is noted that the expert's decision, like any other evidence, may be questionable or even incorrect for various reasons, in particular, the expert may be presented with incorrect initial data or invalid objects. Attention is focused on the role of the judge in the process of preparing for the examination, in particular, the collection of materials for expert research, the judicial practice regarding the consideration of cases in which a handwriting examination was appointed and evaluated by the court, including court decisions in civil cases, decisions on appointment is analyzed expertise, decisions of appeal courts, as well as the Supreme Court and the European Court of Human Rights. Based on the results of the analysis of court practice, the authors made conclusions, including: 1) an expert's decision is evidence in a civil trial; 2) the court must provide a well-founded motivation for rejecting the expert's decision in the case of failure to provide its assessment, because it is not enough in the decision to indicate certain doubts about the reliability or correctness of the expert's decision, without noting at the same time reasonable grounds for such doubts; 3) the courts take into account the expert's decision based on the results of the handwriting examination as a means of proof and consider it a valid evidence in the case, but there are exceptions; 4) the court decision on the appointment of an expert must necessarily specify the questions that are put to the expert for research; 5) the party in the case has the right to object to the handwriting examination; 6) there are cases of the impossibility of conducting a handwriting examination at the stage of its conduct due to non-payment of experts' services; 7) the most common civil cases, within the scope of which an expert's decision is evaluated as a means of proof, are cases of invalidating a will, collection of funds under a loan agreement and receipt, invalidation of land lease agreements, etc.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine “Civil Procedure Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Accessed 20 October 2022).
2. The Supreme Court of Ukraine (1997), Resolution “On forensic examination in criminal and civil cases”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (Accessed 20 October 2022).
3. The European Court of Human Rights (2006), Decision of the case “Pronina v. Ukraine”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text (Accessed 20 October 2022).
4. Zozulia, N. *Vysnovok eksperta ta instrumenty yoho oskarzhenni* [The expert's opinion and tools for its appeal]. *Ukrainian law* [Ukrainske pravo]. Available at: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/> (Accessed 20 October 2022).
5. Unified state register of court decisions (2020), The decision of the Malinovsky District Court of the city of Odesa in case no. 521/5223/16-ts dated September 17, 2020, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91709164> (Accessed 20 October 2022).
6. Unified state register of court decisions (2018), The decision of the Kyiv Court of Appeal in case no. 755/926/16-ts dated November 1, 2018, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77620727> (Accessed 20 October 2022).
7. Unified state register of court decisions (2019), Resolution of the Supreme Court of Ukraine in case no. 755/926/16-ts dated October 7, 2019, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814316> (Accessed 20 October 2022).
8. *Pryznachennia ta provedennia ekspertyzy u tsyvilnomu sudochynstvi. Protokol* [Appointment and examination in civil proceedings]. *Yurydychnyi internet-resurs* [Legal online resource] Available at: https://protocol.ua/ru/priznachennya_ta_provedennya_ekspertizi_u_tsyvilnomu_sudochynstvi/ (Accessed 20 October 2022).
9. Khomenyuk, I.M., Gongalo, S.Y. (2016). *Samples for forensic handwriting examination: problematic issues of obtaining and possible ways to solve them* [Zrazky dlia sudovoi pocherkoznavchoi ekspertyzy: problemni pytannia oderzhannia ta mozhlyvi shliakhy yikh vyrishennia]. *Forensic Herald* [Kryminalistychnyi visnyk], no. 1 (25), pp. 122-125
10. Unified state register of court decisions (2021), The decision of the Rivne city court of the Rivne region in case no. 569/16177/20 dated January 5, 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94026245> (Accessed 20 October 2022).
11. Unified state register of court decisions (2021), The decision of the Mykolaiv District Court of Lviv Region in case no. 447/3199/20 dated April 19, 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96422178> (Accessed 20 October 2022).
12. Unified state register of court decisions (2019), The decision of the Kirovsky District Court of the city of Dnipropetrovsk in case no. 203/4698/16-ts of November 25, 2019, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85911955> (Accessed 20 October 2022).
13. Unified state register of court decisions (2021), The decision of the Malinovsky District Court of Odesa in case no. 521/3113/18 of April 12, 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96561050> (Accessed 20 October 2022).

Одержано 21.10.2022.